

TC. İKTİSAT TARİHİ ÖZET

Aşar Vergisi

Cumhuriyet rejiminin Osmanlı'dan miras aldığı aşar vergisi, tarımsal gelir üzerin-den alınmıştı. “Dime” ve “öşür” olarak da anılan bu vergi, ilk bakışta şer’i bir ver-gi olarak gözükmekle birlikte, çok önceden uygulama alanı bulmuş ve Osmanlı döneminde de ekonomik kaygılar nedeniyle korunmuştu. Matrahı gayrisafi ürün olan aşar vergisi, çiftçinin hasat sonu elde ettiği hasılatın üzerinden hesaplanmıştı. Vergi oranı esas olarak 1/10’dur

Diyarbakır Mebusu Zülfü Bey, Kasım 1923’te aşarın kaldırılması için Meclis’e teklif sunmuştur. Konu uzun bir aradan sonra Ekim 1924’te Meclis’te tekrar ele alınmıştır. Tartış-maların sonunda 17 şubat 1925’de 552 sayılı yasa ile aşar yürürlükten kaldırılmış-tı

Aşar vergisinin kaldırılmasının tarımsal gelişme üzerindeki etkilerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Aşarın tahsil edilmesi sırasında çiftçilerin gördüğü zararlar ortadan kaldırıl-mış, mültezimlerin baskıları son bulmuş ve köylüye ürettiği ürünlerde tasar-ruf edebilme şansı tanınmıştır.
2. Çiftçinin vergi mükellefiyeti hafifemiş ve köylünün refah seviyesini yükselt-mek amaçlanmıştır.
3. Aşarın kaldırılmasıyla hem küçük çiftçiler hem de büyük toprak sahibi çift-çiler üretimi artırma yönünde teşvik edilmişlerdir.

Aşarın kaldırılmasıyla mültezimlerin köylü üzerinden kazandıkları haksız ka-zançlara son verilmiş, böylece çiftçiye ve tarımsal gelişmeye yönelik önemli bir kaynak daha aktarılmıştır

1923-1929 yılları arasında tarım kesiminden alınan vergilerden birisi de Ağnam Vergisi’dir. Aşar gibi gayrisafi gelirden alınan bu vergi, koyun sayısı başına hesap-lanmıştı

Bir diğer vergi ise Arazi Vergisi’dir.

Bu dönemde alınan vergiler-den biri de “Yol Mükellefiyeti Kanunu” ile alınmıştır. Kısaca Yol Vergisi olarak ad-landırılan bu uygulama, ilk kez 1866’da başlatılmıştı.

Yine bu dönemde ödenen vergilerden bir diğeri Maa-rif Vergisi’dir. Osmanlı’dan miras kalan eğitim vergisi, halkın eğitim masraşarına katılımı amaçlanmıştı.

Ziraat Bankası: Mithat Paşa, 1863’de çiftçileri tefecilerin elinden kurtarmak ve bu kesim arasında dayanışmayı sağlamak amacıyla 1863’te “Memleket Sandıkları” denilen organizasyonu başlattı. “Memleket Sandıkları” kısa sürede ülkede yaygınlaştırıldı. Ancak bir süre sonra işlevlerinde bozulmalar meydana geldi. 1883’te aynı amaçlar doğrultusunda “Menafi Sandıkları” oluşturuldu. Ardından 15 Ağustos 1888’de “Menafi Sandıkları” yerine modern bir finans kuruluşu olarak Ziraat Bankası kuruldu. Banka’nın ilk kuruluşunda, çiftçiye kredi kullandırmak, faiz karşılığında tevdiat kabul etmek ve ziraate ilişkin sarraflık ve aracılık yapmak gibi görevleri vardı

Yeni devletin politikalarına yön verenler, 1920’li yılların başında tarım sektörünü geliştirmek üzere kooperatifçilik alanında çalışmalar başlatmışlardır. Bu bağlamda kooperatifçiliği özendirme ve kurulmasını kolaylaştırmaya yönelik ilk uygulama 1923’te gerçekleştirmiştir. “İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatîşeri Nizamnamesi” ismiyle 97 maddeden oluşan hükümlere dayanılarak çoğu tarımsal nitelik-te kooperatifler kurulmuştu. Bunların sayısı 1928 yılında 48’e ulaşmıştı. 1923 tarih-li nizamnameye göre kurulan kooperatîşer şunlardır:

1. Ödemiş Tütün Müstahsilleri Kooperatifi (1924)

2. Bursa Halk Tütünleri Kooperatifi (1925)

3. Hendek Tütün Kooperatifi (1925)

4. izmit Tütüncülük Kooperatifi (1925)

Cumhuriyet hükümetlerinin tarımsal kalkınmayı sağlamak için yaptıkları çalış-malardan birisi de “itibari Zirai Birlikleri”ni kurmalarıdır

Kuşkusuz yeni rejimin kurucularının tarımı geliştirmek için aldığı önlemler sadece tarımsal uygulamalar ve teşviklerden ibaret değildi. Bunların dışında pek çok hu-kuki ve fiili çalışmalar da yapılmıştı. Bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. 1920’lerde istanbul, Yeşilköy, Eskişehir-Sazova, Adapazarı ve Ankara’da to-hum ıslah ve deneme istasyonlarının kurulması.

2. Tarım alanında birçok yasa ve yönetmelik hayata geçirildi. Bunlardan ba-zıları:

- 22 Nisan 1924 tarihli ve 514 numaralı, Türkiye’ye ithal Edilecek Buğday ve Un Mamulatından 12 Katı Gümrük Alınması Hakkındaki Kanun.
- 12 Aralık 1925 tarihli ve 541 numaralı, Pamuk Tohumlarının Islahı ve Pa-muk Zararlıları ve Hastalıkları ile Mücadele Hakkındaki Kanun.
- 26 Mayıs 1926 tarihli ve 858 numaralı, Çekirge Mücadelesi Kanunu.
- 26 Mayıs 1926 tarihli, ipek Böceği Yetiştirilmesi ve Satılması işlerinin Zi-raat Vekaleti’nin Denetimine Verilmesi Hakkındaki Kanun.
- 7 Haziran 1926 tarihli ve 904 numaralı, hayvanların ıslahına yönelik “İs-lah-ı Hayvanat Kanunu”.
- 8 Haziran 1926 tarihli ve 913 numaralı, Suni ipekten Mensucat Yapılma-sının Men’i Hakkındaki Kanun.
- 20 Haziran 1927 tarihli ve 927 numaralı, Ziraat ve Baytar Enstitüleri Ku-rulması Hakkındaki Kanun.

Bunların yanı sıra 1920’lerde tarıma dayalı sanayi (özellikle şeker fabrikalarının açılması) tarımsal üretimin artmasını sağlamıştır. 18 Mart 1924 tarihinde “Köy Kanu-nu” ile köyler ile ilgili pek çok sorunun düzenlenmesine yönelik bir adım daha atıl-mıştır. 1925 yılında Reji idaresi (Tütün fiirketi) 400.000 liraya alınarak millileştirildi ve 26 fiubat 1925’te hükümete, tütün alımı, işletilmesi, sigara imal ve satış yetkisi veril-di. 8 fiubat 1926’da çıkarılan bir başka kanunla da bu yetki 1930’a kadar uzatıldı. 1926’da ispirto ve alkollü içkiler tekeli kuruldu (Kayıran, 1988: 121-128).

Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için 25 Haziran 1927 tarihinde kurulan ve 1935’te kaldırılan Âli iktisat Meclisi de çalışmalarıyla tarımın gelişmesine katkı sağ-lamıştı. 1926 yılında içme ve sulama amaçlı ilk hidroelektrik santrali de kurulmuş-tur. 1924 yılında Ziraat Vekaleti tarafından Meteoroloji Enstitüsü’nün çekirdeğini oluşturan “Rasadat-ı Cevriye Müessesesi” Ankara’da çalışmalarına başladı. 1927 yı-lında çıkarılan bir kanunla da nüfus, tarım ve sanayi sayımı yapıldı

tekeli, iki fabrika inşa eden şeker şirketinin üretimini, ithal edilen şekerin maliyetine gümrük ve tüketim vergileri ve tekel resmi eklenmesiyle bulunacak fi-yattan alacaktı. Şirketin en büyük hissedarı ise İş Bankası'ydı. Dönem içerisinde kurulan fabrikalar ise, Alpullu Şeker Fabrikası (1926) ve Uşak Şeker Fabrikası (1926)'dır

görülen Eskişehir'de Deliorman'lı Sabri Kılıçoğlu tarafından 1927 yılında ilk kiremit fabrikası kurulmuştur. Kılıçoğlu Kiremit Fabrikası, Türkiye'ye 80 yıl boyunca 1 milyar 750 milyon adet kiremit üreterek hizmet vermiştir

Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda teşvikten yararlanma konusunda sanayi işletmeleri 4 grupta belirlenmiştir:

1. En az 10 beygirlik çevirici güç kullanan ve yılda 1500 liradan çok gündelik ödeyen kuruluşlar 1. sınıf sanayi kurumu olarak teşvikten yararlanır.
2. 10'dan az beygir gücü fakat 1500 liradan çok gündelik ödeyen, ya da 10'dan çok beygir gücüne sahip fakat 1500 liradan az gündelik ödeyen veya çevirici güç kullanmamakla beraber 10'dan fazla işçi çalıştıran kuruluşlar, 2. sınıf.
3. 10 beygirden az çevirici güç kullanan 750 liradan çok gündelik ödeyen kuruluşlar 3. sınıf.

Tezgâh ve el ile çalışan işçileri bir bina dâhilinde toplu halde çalıştıran kuruluşlar 4. sınıf sanayi kuruluşu olarak teşvikten yararlanırlar

1 Temmuz 1926'da yürürlüğe giren Kabotaj Kanunu'yla Türk yurttaşlarına mal ve yolcu taşıma hakkı tanınmıştır

kıt kaynaklara rağmen demiryolu inşaatına girişmişti. 1927 yılında 380 km'lik Ankara- Kayseri hattı, 1930 yılında ise 222 km uzunluğundaki Kayseri-Sivas hattı hizmete sokulmuştu

İzmir İktisat Kongresi'nde bankacılığa yönelik alınan kararlar kâğıt üzerinde kalmadı. Ziraat Bankası'nın sermayesi artırıldı, kongrenin bir "ana ticaret bankası" kurulması isteğine yönelik 1924'te İş Bankası kuruldu.

İş Bankası'nın kuruluş sözleşmesine göre:

- Her türlü banka işlemleri yapmak,
 - Tarım, sanayi, madencilik, enerji üretimi ve dağıtımı, bayındırlık işleri, nakliyecilik, sigortacılık, turizm, ihracat alanlarında her türlü teşebbüsü kurmak ve iştirak etmek,
 - Malların üretim ve tedariki için ortaklık kurmak veya bu maksatla kurulan ortaklıklara katılmak,
- Sınai ve ticari işlemleri gerek kendi nam ve hesabına, gerekse yerli ve yabancı kuruluşlarla birlikte veya bu kuruluşlar nam ve hesabına üstlenerek yapmak gibi

Millî bankacılığın gelişmeye başladığı bu dönemde, inşaat sektörüne kredi sağlamak ve ülkenin hızla imar edilmesi amacıyla 22 Mayıs 1926 tarihli, 844 sayılı yasa ile Emlak ve Eytam (Yetimler) Bankası kurulmuştu.

Emlak ve Eytam Bankası'nın kuruluş kanununa göre başlıca görevleri şunlardır:

- Belediye sınırları içindeki binaların ve üzerine bina inşa edilecek arsaların ipotek edilmesi karşılığında müşterilerine kredi vermek,
- Eytam paralarını mevduat olarak alıp bunlara açacağı cari hesaplara belli bir oranda faiz vermek,
- Belli bir tutara kadar (10 Milyon lira) tahvil çıkarabilmek,

Her türlü bankacılık işlemlerini yapmak

Ekonomi politikaları oluşturulabilmek için belirli kurumlara ihtiyaç vardır. Bu bağ-lamda 1925-1928 döneminde yeniden yapılandırılan Ticaret ve Sanayi Odaları, Âli iktisat Meclisi, istatistik Umum Müdürlüğü ve iktisat Vekaleti (Ekonomi Bakanlığı), ekonominin yönlendirilmesi ve sistemleştirilmesi noktasında oldukça anlamlı ol-muştu

Âli iktisat Meclisi, bir tür danışma ve araştırma organı olarak oluşturulmuştu. Âli ik-tisat Meclisi, 25 Haziran 1927 tarih ve 1170 sayılı kanunla kurulmuştu. Kuruluş kanu-nu 14 maddeden ibaretti. Bu kanunun 1. maddesinde, kurumun Başbakanlığa bağlı olacağı, 24 üye ve üyelik sıfatını haiz bir katibi umumi ve üç yardımcıdan oluşacağı belirtilmişti. Kanun'da Meclis'in amaçları ise dört başlık altında sıralanmıştı:

1. Memleketin iktisadiyatı ile alakadar olmak üzere hükümetçe tanzim kılınacak kanun ve nizamname layihaları ve hükümetten tevdi olunacak iktisadi mesail hakkında beyan-ı mütalaa etmek.
2. iktisatla alakadar kanun ve nizamnamelerin memleket ihtiyacatına derece-i tevafukunu ve bunlar arasındaki ahenk ve irtibatı tetkik ve lüzum görülecek tadilatı esbabı mucibesıyla hükümete teklif eylemek.
3. iktisadi ihtiyaçlarımızın usul ve sistemler hakkında tetkikat icra etmek.

Umumi iktisat cereyanlarını takip ve memleket iktisadiyatına derece-i tesir ve alakalarını tetkik ve bu husustaki mesaisinin netayicini hükümete arz et-mek

ekono-minin tüm faaliyetleri kapsaması ve daha sistemli bir hale getirilmesi amacıyla 16 Ocak 1928 tarih ve 1200 sayılı “Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinin Tevhidi (Birleştiril-mesi) ile iktisat Vekâleti Teşkilî Hakkında Kanun” kabul edilmiş ve Ticaret ve Sa-nayi Bakanlıkları birleştirilerek iktisat Vekâleti kurulmuştu. ilk iktisat vekilliğini de izmir Milletvekili Rahmi Köken yapmıştı. iktisat Vekâleti'nin kurulmasıyla birlikte ekonomi politikalarını yönlendirici karar mekanizmasının en üst kısmı da dönü-şüm geçirmişti

Ekonomik durgunluğun nedenlerinden biri olumsuz iklim koşullarından kay-naklanmıştı. Kötü hava koşulları tahıl dışalımını arttırmıştı. Ayrıca gümrük vergile-rinin artırılacağı beklentisi ve uygulanan demiryolu politikası da benzer biçimde dışalımı yükseltmişti. Hiç kuşkusuz söz konusu ekonomik durgunluğa 1929 dünya ekonomik bunalımının da etki yaptığını belirtmemiz gerekir. Bunalımın Türkiye üzerindeki ilk olumsuz etkisi; Türk Lirasının ingiliz Sterlini karşısında ciddi bir de-ğer kaybı yaşamasıdır. Ayrıca Türkiye'nin tarımsal mallardan oluşan dışsatımının önemli oranda azalması, dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine dönmesi gibi ne-denler ile fiyatların ve ulusal gelirin hızlı bir şekilde düşmesi, Türkiye'nin ekono-mik durgunluğunun belli başlı nedenlerini oluşturmuştu

Hatırlanacağı gibi, Türkiye'nin bağımsız bir gümrük politikası izlemesi, Lozan Barış Antlaşması'nın ilgili hükümleri uyarınca 1929 yılına kadar ertelenmişti. Lo-zan'daki bu kısıtlayıcı

hükümlerin 1929’da yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte gümrük tarifeleri kontrol altına alınmış ve ardından kamu gelirlerinde ciddi bir art-tış sağlanmıştı. Artan gümrük gelirleriyle birlikte kamu maliyesinin ekonomiye mü-dahale olanakları da artmıştı. Serbest piyasa ekonomisinin yürütüldüğü bir dönem-de krizin ortaya çıkması ve etkilerinin Türkiye’de hızla hissedilmesi, devletçi poli-tikalara geçişi hızlandırmıştı

Türkiye’de devletçiliğe doğru giden süreçte; Lozan’da benim-senmek zorunda kalınan kısıtlayıcı hükümlerin yürürlükten kalkması, devletin ekonomik etkinliğinin artması, özel sermaye birikiminin yetersizliği ve bu serma-yenin millilikle bağdaşmayan yapısı oldukça etkili olmuştu. Ve böylece liberal po-litikalara son verilmişti. Bu duruma, 1929 krizinin etkileri de eklenince, devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz hale gelmişti

ismet inönü, devletçilik kavramını da resmi anlamda ilk kez 30 Temmuz 1930’da Sivas nutkunda kullan-mıştı

Atatürk, devletçiliği belirlerken devlet tekeli gerektiren yatırımlar hariç iktisa-di devlet teşebbüslerinin özel teşebbüslere devredilebileceğini önemle belirtmişti. Sanayileşme çabasında; devletin öncülük ederek doğrudan yatırımlar yapması ve devlet teşekküllerinin kurulması ile ilgili konular, ayrıca 1938 yılı iktisadi Devlet Teşekkülleri Kanunu’nda belirtilmişti

1932 Temmuz’unda devlete iktisadî konularda müdahale yetkisi veren sekiz ka-nun tasarısının Meclis’e sunulması devletçi iktisat politikaların başlangıcı kabul edil-mektedir. 1935 yılında ise, CHP programında, devletçilik yeniden tanımlanmış ve ka-mu düzeninin gerektirdiği hallerde özel sektörün denetlenebileceği açıklanmıştı. 1937’ye gelindiğinde; devletçilik ilkesinin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel özelliklerinden biri olduğu kabul edilmişti

Türkiye’nin ekonomi politikasında köklü değişiklikler meydana getirmişti. Öncelikle bu evre-de bir takım önlemler alınmıştı. Gümrük duvarları yükseltilerek ithalat kısılmış ve ihracat arttırılmaya çalışılmıştı. Öte yandan Türkiye’nin bu dönemde temel ekono-mi politika kaygısını, dış ödemeler dengesinin düzeltilmesi ve paranın da dışa kar-şı değerinin istikrara kavuşturulması oluşturmuştu. Yine bu dönemde pek çok mil-lileştirme faaliyeti de gerçekleştirilmişti. Hükümet, 25 fiubat 1930 tarih ve 1567 sa-yılı “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun”la, Türk parasının kıymetinin korunması hakkında önlemler alma yetkisi almış, dış borçların ödenmesini ertele-miş ve ithalatı kısmıştı (Acar, 2006: 31-32). Millileştirme ise 1933 yılından itibaren büyük bir ivme kazanmıştı. Maddi imkânsızlıklara rağmen millileştirmeler; demir-yolları, limanlar, elektrik, havagazı, su ve telefon hizmetleri gibi belediye hizmet-lerini içeren stratejik alanlarda yoğunlaşmıştı

Ekonomik bunalım sırasında fiyatı en çok düşen tarım ürünü ise buğday ol-muştu.

1938 yılına kadar buğday piyasasına Ziraat Bankası’nı kullanarak müdahale eden devlet, o tarihte taban fiyatlarını ilan etmek ve stok biriktirerek tarımsal ürünlere destekleyicilik yapmakla görevli Toprak Mahsulleri Ofisi’ni kurmuştu. Ofis, ikinci Dünya Savaşı yıllarında buğdaya ek olarak arpa, mısır, kuşyemi ve susamda da piyasa işlemlerini yürütmekle görevlendirilmişti

Ege Bölgesi’nde üzümincir, pamuk ve zeytinle ilgili olarak Tariş; Bursa’da Zeytin Birliği ve ipek bö-rekçiliğiyle ilgili Koza Birlik; Marmara ve Trakya’da ayçiçeği ekimini geliştirmek ve pazarlamak üzere Trakya Birlik; Güney’de önemli bir sanayi ürünü olan pa-muğu korumak ve kollamak amacıyla Antalya’da Antbirlik ve Adana’da Çuko-birlik; Güneydoğu’da bakliyat, biber,

antepfıstığı ve üzümü değerlendirecek Güneydoğu Birlikleri; iç Anadolu’da yetişen üzümleri üzüm suyu ve şarap ola-rak değerlendirecek Tasko Birlik kurulmuştu

1929-1939 yılları arasında gerçekleştirilen faaliyetler arasında; dağınık köylerin birleştirilmesi, bine yakın zirai kombinanın inşaaası, Anadolu’nun on iki su bölgesi-ne ayrılarak merkezi bir sulama sisteminin oluşturulması ve tarıma yönelik Devlet iktisadi Teşekkülleri’nin kurulmasının hızlandırılması gibi çabalar da yer almıştı

Dönem içinde devletin tarımsal alana müdahalesinin en temel nedeni ihracata ilişkin kaygılardan ileri gelmişti

. Türki-ye, kaliteli pamuk üretebilmek için öncelikle Profesör Clark’a, Türkiye pamukları-nın ıslahı konusunda bir rapor hazırlatmıştı.

Fethi Okyar, Atatürk’ün isteğiyle 12 Ağustos 1930’da Serbest Cumhuriyet Partisi’ni kurmuştur. Yeni partinin kuruluş amaçlarından biri, yükselen siyasal ve toplumsal muhalefeti kontrol altına almaktı.

Döneme hâkim olan korumacı-devletçi poli-tikaların temeli, “Milli iktisat ve Tasarruf Cemiyeti”nin kurulması ve 1930’da Sana-yi Kongresinin düzenlenmesiyle atılmaya başlanmıştı

Milli iktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin yarı resmi bir nitelik ta-şıdığını belirtmek gerekir. Cemiyet’in kurucuları, TBMM Başkanı Kazım Özalp, TBMM Başkan Vekili Hasan Saka, Yusuf Kemal Tengirşenk, Saffet Arıkan, Mahmut Soydan, Celal Bayar, Fuat Umay, Reşit Saffet Ataman ve Emlak Bankası Genel Mü-dürü Hakkı Saffet Tan’dı.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Cumhuriyet döneminin ilk büyük sanayi atılımıdır

Birinci Beş Yıllık Sanayi doğru giden süreç; 1929 Haziran’ında Âli iktisat Mecli-si’ne, ödemeler dengesi açığını kapatmaya ve sanayileşmeyi hızlandırmaya yöne-lik bir “iktisadi rapor” hazırlama görevinin verilmesiyle başlamıştı

Türkiye’ye gelen Sovyet uzmanları hazırladıkları raporda tekstil sanayisine ağırlık vermişlerdi. Toplam 168.000 işli ve 3900 tezgahlı 3 adet kombi-na inşa edilmesini ve bu kombinaların Kayseri, Malatya, Denizli, Eskişehir, Saray-köy ve Nazilli’de kurulmasını önermişlerdi

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın başarıyla uygulanmasından kısa bir süre son-ra ikinci Beş Yıllık Sanayi Plan’ının hazırlıklarına başlanılmıştı. Bu amaçla Ocak 1936’da ikinci Planı görüşmek için Ankara’da bir Sanayi Kongresi toplanmıştı

ikinci Beş yıllık Sanayi Planı’yla madencilik, maden kömürü ocakları, elektrik santralleri, ev yakacakları sanayi ve ticareti, toprak sanayi, gıda maddeleri sanayi ve ticareti, kimya sanayi, makine sanayi ve deniz ulaşımı şeklinde dokuz alanda yatırımlar yapılarak işletmeler kurulmasını hedeflenmişti

1935’de elektrik ihtiyacının tespit edilmesi, elektrik üretimine elverişli su kaynaklarının ve üretim potansiyelleri-nin belirlenmesi için “Elektrik işleri Etüd idaresi” kurulmuştur.

Ayrıca petrol bulmak ve üretime geçirmek için 1933 yılında iktisat Vekâleti’ne bağlı “Petrol Arama ve işletme idaresi” kurulmuştu. Aynı şekilde altın için de “Altın Arama ve işletme idaresi” faaliyete geçirilmişti. Bu işletmelerin ye-terli katkı ve başarıyı sağlayamaması üzerine ise 2804 sayılı kanunla 14 Haziran 1935’de “Maden Tetkik Arama Enstitüsü” kurulmuştur

Mersin-Tarsus-Adana işletmesi (1929), Bursa-Mudanya işletmesi (1931), iz-mir-Afyon ve Manisa-Bandırma işletmesi (1934), Aydın demiryolu işletmesi (1935), fiark demiryolları işletmeleri (1937) millileştirilen başlıca demiryolları olmuştur

T.C. Merkez Bankası'nın kuruluşuna ilişkin hazırlıklar bir yıldan fazla sürmüştür. icra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) bankanın ana nizamnamesini 1 Eylül 1931'de onaylamıştı. Banka, 3 Ekim 1931'de resmen açılmıştı. Bankanın kuruluş kanununda temel amacın, “memleketin iktisadi inkişafına yardım” etmek olduğu belirtilmişti.

Bankanın belli başlı amaçları şu şekilde sıralanmıştı:

- iskonto fiyatını tespit ve para piyasasını ve tedavülünü düzenlemek,
- Hazine işlemlerini yapmak,
- Hükümetle birlikte Türk evrak-ı nakdiyesinin (banknot) müstakbel istikrarına matuf tüm önlemleri almak.

Banknot ihracı imtiyazına sahip bir anonim şirket olarak kurulan T.C. Merkez Bankası'nın sermayesi ise 15 milyon liraydı

Sümerbank'ın çekirdeğini Sanayi ve Maadin Bankası oluşturmuştu. Sanayi ve Maadin Bankası, 19 Nisan 1925 tarihli 633 sayılı kanunla kurulmuş ve 1932 yılında Sanayi ve Kredi Bankası'na dönüştürülmüştü.

Sümerbank'ın başlıca görevleri şunlardı:

- Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek,
- Özel sanayi kuruluşlarındaki devlet iştiraklerini yönetmek,
- Özel kanunlara göre kurulacak fabrikalar dışındaki devlete ait bütün sınai kurumlarının etüt ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek,
- Sermayesi ölçüsünde ülkenin kalkınması için gerekli sınai kuruluşlarına katılmak,
- Ülkeye ve kendi fabrikalarına gerekli iş gücünü yetiştirmek,
- Sınai kurumlara kredi vermek ve her türlü bankacılık işlemleri yapmak.

Ulusal sanayi gelişmesi için gerekli önlemleri araştırmak

Halk Bankası, küçük esnaf ve sanatkârın kredi ihtiyacını karşılamak için 8 Haziran 1933'de kurulmuştur

Kuruluş kanunu uyarınca bankanın görevleri ise şu şekilde belirlenmişti:

- Gerekli yerlerde Halk Sandıkları adı ile ve anonim şirket halinde küçük kredi kurumları kurmak ve bunlara yardımda bulunmak,
- Halk Sandıkları'nın gelişip ilerlemesi için gerekli işlemleri yapmak ve uygun tedbirleri almak,

Mevduat kabul etmek

Hükümetin, mutlak devletçiliğe geçişi olarak algılanan Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi ve Kredi Bankası, özel teşebbüs tarafından benimsenmemiştir

Belediyeler Bankası, 11 Haziran 1933 tarih ve 2301 sayılı kanunla kurulmuştu. Ser-mayesi 1.5 milyon liraydı. Adı 1945 yılında iller Bankası olarak değiştirilecek olan bu banka; şehirlerin kalkınması ve gelişmesine hizmet etmek, imar planları oluş-turmak, elektrik, havagazı, kanalizasyon ve su gibi kamu hizmetlerinin yapılması için belediyelere gerekli olan orta ve uzun vadeli kredi ile teknik yardım sağlamak üzere kurulmuştu

Etibank, ülkenin yeraltı servetlerini rasyonel bir şekilde işleterek değerlendirmek, devletin madencilik ve elektrifikasyon alanındaki faaliyetlerini kurmak, işletmek, finanse etmek ve her türlü bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek üzere 14 Haziran 1935 tarihli ve 2805 sayılı kanunla 20 lira milyon sermayeyle kurulmuştur (Yılmaz, 2007: 188-189).

Kuruluş yasasına göre Etibank'ın görevleri şu şekilde belirlenmişti:

- Türkiye'de elektrik üretimi ve dağıtımını imtiyazlarını almak ve işletmek, elek-trik santralleri kurmak, enerji dağıtım hatları yapmak, elektrik enerjisi dağıt-mak, her türlü elektrik malzemesi, araçları ve makinesi üretecek fabrikalar kurmak ve elektrik malzemesi araçları veya makineleri alım-satımını yap-mak,

- Bu işler için gereken ticari teşebbüs ve işletmeleri kurmak, bu tür teşebbüs-lere iştirak etmek,

Maden ve enerji üretiminin gerektirdiği malzemelerin alım-satımına aracı ol-mak

Denizbank, denizyolları işletmelerini yönetmek, işletmek ve finanse etmek ama-cıyla 30 Kasım 1937 tarih ve 3295 sayılı yasayla 50 milyon lira. itibari sermayeli ola-rak kurulmuştur

Denizbank'ın kurulmasından sonra işlettiği kurumlar ise şunlardı:

- Denizyolları ve Akay işletmeleri ile Fabrika ve Havuzlar idaresi,
- İstanbul, İzmir, Trabzon Liman işletme idareleri,
- Kılavuzluk ve Romorkörcülük idaresi,

Tahlisiye Umum Müdürlüğü ve Van Gölü işletmesi

ilk kliring anlaşması 27 Haziran 1933'te Fransa'yla ardından da Almanya'yla yapılmıştı

Kliring, ikili ticaret anlaşması çerçevesinde ülkeler arasında dışalım ve dışsatımdan doğan alacak ve borçların döviz kullanılmadan karşılıklı olarak denkleştirilmesine dayalı dış ticaret biçimidir.

1705 sayılı bu kanun, 9 Haziran 1936 tarih ve 3018 sayılı "Ticarette Tağşişin Men'i ve ihracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki 1705 Sayılı Kanuna Ek Kanun"la değiştirilmişti. Kanun ile ihracat alanında uğraşmak isteyenlere iktisat Vekâlet'inden ruhsat alma zorunluluğu getirilmişti. iktisat Vekâlet'inin ruhsat ver-me yetkisi de bazı kurallara bağlanmıştı. ihracat yapacakların 3 yıl geçerli olacak ruhsatlara sahip olabilmek şu şartları taşıması gerekmişti:

- Ticaret yapabilecek ehliyeteye sahip olmak.
- Türk Ceza Kanunu'nun ve Türk Ticaret Kanunu'nda belirtilen maddelerine göre mahkûm edilmemiş olmak.
- Bağlı olduğu ticaret odasından ihraç edeceği mallar ve ihracatçılık konusun-da yetkin olduğuna dair onaylı belgeye sahip olmak.

Hileli ve taksiratlı işas etmemiş ve konkordato yapmamış olmak

Bu dönemde Türkiye'nin dış ticaretinde Nazi Almanyası başı çekmiştir

1930-1938 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaretindeki en önemli dört alıcısı sı-rasıyla, Almanya, italya, Amerika ve ingiltere'ydi

Milli fief ismet inönü, savaş yıllarında Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasını belirleyen en önemli siyasal aktör olmuştur. ismet inönü, Mustafa Kemal Ata-türk'ün ölümü üzerine Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın (dolayısıyla ordu-nun) da desteğini alarak Cumhurbaşkanı seçilmiş ve yeni bir yapı tesis etmeye ça-lışmıştı. Başbakan Celal Bayar yeni Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuş ise de, hü-kümeti tekrar kurmakla görevlendirilmişti. Bu süreç CHP içindeki liberallerin gü-cünü azaltmıştı. CHP'nin 26 Aralık 1938 tarihli I. Olağanüstü Kongresi'nde yapılan tüzük değişikliğiyle Mustafa Kemal Atatürk'e "ebedi başkan", ismet inönü'ye de "değişmez genel başkan" unvanları verilmişti. Kongre'den sonra da Mustafa Kemal Atatürk'e "ebedi şef", ismet inönü'ye de yaygın bir şekilde "milli şef" denilmeye başlanmıştı

Milli şef sözcüğü, 1926-27'den sonra Atatürk, Fevzi Çakmak, inönü ve bazen de CHP Genel Sekreteri için kullanılmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra ise Ali Naci Karacan, Bugün gazetesindeki yazısında TBMM'nin ismet inönü'yü "milli şef" tayin ettiğini belirtti.

Dr. Refik Saydam 8 Eylül 1881 tarihinde dünyaya gelmiştir. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda ordu bünyesinde tifo, dizanteri, veba ve kolera hastalıklarıyla savaşmış ve tifüse karşı geliştirdiği aşıyla tıp literatürüne girmiştir. 1919 yılında 9. Kolordu Sağlık Müfettişi Muavinliği görevi ile Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında Samsun'a çıkmıştır. Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılmıştır. Birinci TBMM'ne Doğubayazıt milletvekili olarak girmiş, 1923 seçimlerinde de istanbul milletvekili olarak üyeliğini sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde sağlık alanında birçok çalışma yapmıştır. 1938 yılından sonra içişleri Bakanlığı, CHP Genel Sekreterliği ve Kızılay Başkanlığı görevlerini yerine getirmiştir. 1939-1942 yılları arasında Başbakanlık yapmıştır. 8 Temmuz 1942 tarihinde bir inceleme gezisi sırasında kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir.

Kazım Karabekir olmak üzere bazı kişilerin de 31 Aralık 1938 ara se-çimlerinde milletvekili olmalarını sağlamıştı (Koçak, 1996a:173-182). izmir Suikas-tı davası nedeniyle gözden düşmüş olan Dr. Rıza Nur, Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar gibi ünlü isimler de, sürgünde bulundukları ülkelerden Türki-ye'ye dönme olanağına kavuşmuşlardı

Cumhurbaşkanı inönü, aynı gün içişleri Bakanı Dr. Refik Saydamı hükümeti kurmakla görevlendirmişti. Yeni Başbakan Refik Saydam, Bayar'ın bakanlarının büyük kısmını yerinde bırakmıştı

CHP, 29 Mayıs-3 Haziran 1939 tarihleri arasında V. Olağan Kurultayı'nı toplayarak tüzüğünde önem-li değişiklikler yaptı. Başbakan'ın Parti Genel Başkan Vekili, içişleri Bakanının da Parti Genel Sekreteri olması zorunluluğunun kaldırılması, illerde valilerin il başka-nı olması sistemine son verilmesi, parti müfettişliklerinin oluşturulması ve TBMM'nde denetimi sağlamak amacıyla parti içinde "Müstakil Grup" kurulması gi-bi ilkeler kabul edildi. Müstakil Grubun kurulmasıyla otoriter rejimin yumuşatılma-sı hedeşenmişti

Cumhurbaşkanı ismet inönü, ikinci Dünya Savaşı'nın başlarında otoritesini tah-kim ettiği bir sırada ülkenin kültürel modernleşmesine de katkı sağlayacak hamle-lerde bulunmuştu. Halkevlerinin işlevlerini daha geniş bir tabana yaymak, Cumhu-riyet ideolojisini köylere ulaştırmak amacıyla Halkodalarının oluşturulmasını teşvik etti. Hiç kuşkusuz bu dönemin en ünlü

ve en tartışmalı hamlelerinden biri Köy Ens-titüleri'nin kurulmasıdır. Köy Enstitüleri, köy kökenli çocukların öğretmen olarak

yetiştirilip, kırsal kesimde ilköğretim sorununu çözmek üzere oluşturulmuştu. An-cak bunun kadar Cumhuriyet'in değerlerini köye götürmek de bu kurumun temel işlevlerinden biri olarak düşünülmüştü. Doğu ve Batı klasiklerinin Türkçe'ye çevril-mesinde dönemin üzerinde durulması kültürel çalışmaları arasında yer almıştı.

Dr. Refik Saydam'ın 7 Temmuz 1942'de ani ölümü üzerine iki gün sonra fiükrü Saraçoğlu Başbakanlığa getirilmişti

1944 yılı iç politikada hızlı gelişmelerin olduğu bir yıldır. Mart 1944'te CHP Meclis Grubu'nda Saraçoğlu Hükümeti için güven oylaması yapılmış ve 251'e kar-şı 57 red oyu kullanılmıştı. Red oylarının yüksek çıkması hükümetin yıprandığını ve savaş yıllarında izlenen iktisadi politikaların hoşnutsuzluk yarattığını göstermiş-ti. Mayıs ayı içerisinde "İrkçılık-Turancılık" davası açılmıştı. Savaşın başlarında hü-kümete yakın odaklarca desteklenmiş ve Almanya ile yakın ilişkiler kurmuş bulu-nan Turancılar, hükümete karşı komplo kurdukları gerekçesiyle tutuklandılar. Ya-yın organları kapatıldı. Diğer yanda sol görüşleriyle tanınan Adımlar, Yurt ve Dünya, Yürüyüş ve Barış Dünyası'nın yayınına son verilmişti. Basın üzerindeki baskı Tan ve Vatan gazetele-rinin kapatılmasıyla devam etmişti

irredantizm: italyanca irredantia (kayıp topraklar) kökünden gelen bu kavram, ilk olarak 19. yüzyıl italyan ulusal hareketi sırasında kullanılmaya başlandı. Bir devletin kendi sınırlarına yakın soydaşlarının bulunduğu bölgeleri ilhak

Balkan ve Sadabad Paktları bunun somut örnekleriydi. Özellikle italya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi (8 Nisan 1939) ve Almanya'nın Orta Avrupa'da irreden-tist politikalara yönelmesi Türkiye'yi bir hayli kaygılandırmıştı. Bunun üzerine Tür-kiye, 12 Mayıs'ta ingiltere ve 23 Haziran'da da Fransa ile iki ayrı deklarasyon im-zalamıştı

Ödünç Verme ve Kiralama Yasası (Lend-Lease):

ABD'nin Mihver devletlerine karşı 1941-1945 yılları arasında Müttefik ülkelere savaş malzemesi sağlamak için geliştirdiği destek programıdır. ABD Başkanı Roosevelt tarafından sunulan ve 11 Mart 1941 tarihinde ABD Senatosunca kabul edilen yasa, stratejik açıdan Mihver devletlerine karşı savaşan Müttefikleri desteklemeyi ve ABD'nin savunmasını güçlendirmeyi amaçlamıştır. ABD Başkanı bu yasayla, silah, hammadde, yedek parça ve teçhizat gibi stratejik malzemenin Müttefik ülkelere satışı, ödünç verilmesi, kiralınması ya da transferi konusunda yetkilendirilmiştir. Bu dönemde yasa kapsamında Türkiye'ye 95 milyon dolarlık savaş malzemesi verilmiştir.

14 Ocak 1943 tarihli Casablanca Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa sokulması adına gerekli baskının yapılması ka-rarı, Cumhurbaşkanı inönü ile Churchill'in 30 Ocak-1 fiubat 1943'te (Deringil'e gö-re 30-31 Ocak) Adana'da yapacakları etkilemiştir

5 Kasım 1943'te I. Kahire Konferansı'nda da yapılmıştır. (Deringil, 1994:210) Türkiye çağrıya, savaşa girmeyi ilke olarak kabul ettiğini belirterek yanıt vermiş ve artık tarafsızlık diplomasisini askıya alıp, güçsüz durumunu anlatmaya çalışmıştır.

II. Kahire Konferansı'nda da Müttefiklerin Tür-kiye'yi savaşa çekme ısrarcılığı doruk noktasına ulaşmış, savaşa katılmaması halin-de Türkiye'nin yalnızlaşacağı fikri yinelenmiştir

Ancak 1945 yılına gelindiğinde İngiltere, Türkiye'nin savaşa katılmasının bir etki yaratmayacağını düşünmeye başlamıştır. Yalta Konferansı'nda (4-11 Şubat 1945) alınan “Birleşmiş Milletler Konferansı’na 1 Mart 1945 tarihi itibarıyla Almanya ve Japonya ile savaşta olmayan devletlerin kurucu üye olarak katılamayacakları” kararı sonrası Türkiye, 23 Şubat’ta mevcut koşulu yerine getirmek adına bu iki devlete savaş ilan etmiştir. Sovyetler bu durumu yine de yetersiz bulmuş ve Türkiye ile yaptığı Dostluk ve Tarafsız Antlaşması’nı yenilemeyeceğini bildirmiştir. 7 Mayıs 1945’te

Buna göre, bu dönemde Türkiye'nin içine girdiği seferberlik havası, üretim kapasitesi yüksek faal nüfusun silâh altına alınmasına yol açmış, böylece ordudaki asker sayısı artmış ve bütçeler de savunma masraflarına tahsis edilmiştir.

Enflasyonist gelişim tablosunu kontrol etmek için de ülkede polis denetimli ekonomik kontroller uygulanmıştı (Boratav, 1982:218). Ekonomik tedbirler ise spekülasyonu (vurgunculuğu), karaborsayı ve soygunu beraberinde getirmiştir. Savaş ekonomisinin olası her türlü ağır koşulları halka yüklenmişken, hükümetlerin aldığı polis denetimli tedbirler üst sınıfa uygulanamamış, spekülatif ortamı kullanan bazı tüccar ve çiftçiler dönem içinde yüksek servet sahibi olmuşlardır

Bunalımlı tablonun ya da en azından vurgunların temel nedeni olarak, savaştan iki yıl önce işbaşında bulunan Celal Bayar Hükümeti'nin ılımlı ekonomi politikalar izlemesi ve ardından gelen Refik Saydam ile Şükrü Saraçoğlu Hükümetlerinin savaşa hazırlıksız yakalanmaları gösterilmektedir.

Celal Bayar'ın görevinden istifa etmesinden sonra 25 Ocak 1939 tarihinde başbakanlığa getirilen Refik Saydam, savaşın başlarında izleyebileceği iki farklı politika ile karşı karşıya kalmıştır

18 Ocak 1940'ta devlete bu amaçla geniş yetkiler vermek için “Milli Korunma Kanunu” çıkartılmıştır. Bu kanun olağanüstü bir kânundu. Kanun'un çıkmasından bir ay sonra da idari örgütlenmeye gidilmiş, devletin iç ve dış ticaretle fiilen yer alarak piyasalara inmesini sağlamak amacıyla 5.000.000 lira sermaye ile İstanbul'da “Ticaret Ofisi” kurulmuştur. Bu kuruluşa, piyasada her türlü yiyecek maddesi satın almak, satmak, dağıtmak, stoklamak, depolamak, piyasadaki fiyatları denetlemek ve bu amaçla örgütler kurabilmek yetkileriyle donatılmıştır

Öte yandan devletin özel girişim üzerinde denetimi sağlamak üzere Ticaret Vekaleti'ne bağlı olarak çalışacak “İaşe Müsteşarlığı” da kurulmuştur.

Saydam döneminde ayrıca, bazı yabancı şirketler millileştirilmiş, özel girişimcilerin elindeki bazı işletmeler de devletleştirilmiştir. Bunlardan İstanbul Tramvay ve Tünel şirketi satın alınmış ve belediyeye devredilmiştir. Ayrıca Adana, Bursa ve Mersin elektrik işletmeleri ile Ankara Elektrik ve Havagazı şirketi de devletleştirilmiştir

Seçen Saraçoğlu Hükümeti, ekonomi üzerindeki sıkı kontrol politikalarını gevşetmeye başlamıştır. Bu uğurda ilk iş olarak piyasadaki özel girişim üzerinde devlet denetimi ni yerleştirme hedefiyle kurulmuş olan İaşe Müsteşarlığını kaldırmıştır

1942 yılı Kasım ayında “Varlık Vergisi Kanunu” böyle bir düşünsel altyapı ile doğmuştur. Kanunla birlikte bürokrasinin eline sınırsız yetkilerin verilmesiyle ve bazı bürokratların da çeşitli burjuva unsurlarla ortak olmasıyla Varlık Vergisi Kanunu istenilen yararı sağlamamıştı. Yine de

1944 yılın-da yürürlükten kaldırılana kadar Varlık Vergisi ile 114.368 mükelleften yaklaşık 315.000.000 liralık vergi tahsil edilmiştir. Elde edilen bu gelir ise 1943 yılına ait devlet harcamalarının %38'ini oluşturmuştur

Milli Korunma Kanunu

Refik Saydam Hükümeti, ikinci. Dünya Savaşı başlamadan önce savaşın yarataca-ğı olası ekonomik tahribatı önlemek ve dengeleri korumak için bir takım hazırlık-lara başlamıştı. Bu amaçla Hükümet, aralarında eski Kadro Dergisi üyelerinin de bulunduğu Sanayi Tetkik Heyeti'ne bir rapor hazırlatmıştır. Bu rapor “Müdafaa Ekonomisi” adını taşımıştır. Uzmanlar grubu tarafından hazırlanan bu rapor 1939 yılı sonunda Başbakanlık makamına sunulmuştur. Saydam Hükümeti, raporun su-nulmasından sonra mevcut rapora dayanılarak Meclis'ten bir yasa tasarısı hazırlan-masını istemiştir. Aynı zamanda “Milli iktisat Kanunu” adlı bir tasarımı da Meclis'e göndermiştir. Meclis'e gönderilen bu tasarı, emek, tasarruf, mülk edinme ve şirket kurma özgürlüklerinin kısıtlanması yetkilerini Hükümet'e vermektedir

Kanun'un getirdiği hükümlere göre; Hükümet ihtiyaçlarını karşılamak için, üre-timlerin niteliklerini belirlemek amacıyla sanayi ve maden işletmelerini denetleye-bilecek, bu işletmelere üretim programı verebilecek ve işletmelerde üretilcek ma-lın üretim hacmini, ürünün miktarını ve türünü saptayabilecektir. Aynı zamanda hükümet, bu işletmelerdeki çalışma sürelerini belirleme hakkına da sahip olacak-tır. Bununla birlikte sanayi, maden ve diğer işletmelerdeki işçiler ve diğer teknik elemanlar, geçerli bir mazeretleri olmaksızın ve bunu da bildirmeksizin çalıştıkları yerlerden ayrılamayacaklardır Kanuna göre, mesai saatleri her gün üç saat uzatılabilecek, iş yasasının çocukların ve kadınların lehindeki hükümleri de uygulanmayabilecekti. Bununla birlikte Hafta Tatili Kanunu da, yasanın yürürlükte olduğu süre zarfında uygulanmayacaktı

İktisadi Buhran Vergisi:

1929 dünya ekonomik krizinin etkilerini azaltmak, azalan vergileri arttırmak için 1931 yılında yürürlüğe konulmuştur. Geçici bir vergi olan iktisadi Buhran Vergisi, çalışanların maaşlarından kesilmiştir. Kazanç vergisi mükelleşeri, ayda 30 lira ve altında maaş alanlardır. Ziraatta çalışan işçiler bu vergiden muaf tutulmuştur.

Varlık vergisi

kanunun gerekçesi sa-vaş yıllarında ortaya çıkan ekonomik adaletsizliklerin önlenerek halktaki tepkiyi azaltmak olarak takdim edilmiştir. Bunun yanında kanunun teknik amacı ise, Türk lirasının düşen değerini yükseltmektir. Yani piyasada bol miktarda bulunan bank-not, liranın değerini düşürürken, Varlık Vergisi üzerinden oldukça kısa bir süre içinde ve büyük miktarlarda banknotun piyasadan çekilerek, liranın değerinin ye-niden arttırılması sağlanacaktı

Buna göre vergi şu mükelleflerden alınacaktı:

- Kazanç ve buhran vergisi mükellefleri, (kapsamında ticaret erbabı, maaşlı hizmetli, küçük ve seyyar esnaf da bulunmaktadır.)
- işine zarar vermeden vergi mükellefi olabileceği komisyonlarca belirlenmiş (büyük) çiftçiler, (vergi borç miktarlarının düşüklüğü sebebiyle çiftçilerin borç-ları kanunun yürürlükte kaldığı sürece boyunca pek dikkate alınmamıştır.)

- Sahip oldukları binaların veya bina hisselerinin yıllık gayrisafi gelir toplamı 2.500 liradan ve arsalarının vergide kayıtlı kıymetleri 5.000 liradan yukarı olup bu miktar çıkarıldıktan sonra geri kalan gelir ve kazançlarla vergiyi ve-rebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar,
- 1939 yılından beri kazanç ve buhran vergilerine bağlı bir işle uğraştığı hal-de kanunun yayını tarihinde işini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlar,

Meslekleri tüccarlık, komisyonculuk, aracılık olmadığı halde 1939 yılından beri bir defaya mahsus bile olsa ticari alışverişe aracılık ederek para veya ürün almış olanlar

Salma Yöntemi: Kavram olarak salma, köy ihtiyar heyetince salınan bir aile vergisidir. Salma, köy mahallî hizmetlerini karşılamak üzere köyde oturan veya oturmamakla birlikte köyle maddi ilgisi bulunanlardan alınan dağıtılmalı bir çeşit genel gelir vergisi niteliğindedir. Ve herkesin ödeme gücüne göre aile itibarıyla koyulan bir vergidir. Burada alınacak vergi miktarını belirleyecek kişi köyün muhtarıdır. Böylece kavram vergi belirleyiciliğinde kanaat yetkisini öne çıkarmaktadır

15 Mart 1944 tarihinde kaldırılan Varlık Vergisi Kanunu yürürlükte kaldığı 16 ay boyunca

1946 yılına kadar Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu çerçevesinde 192.000.000 liralık aynî ve nakdi vergi tahsilâtı yapılmıştır (Boratav, 1982:268) Bu miktar Varlık Vergisi Kanunu'nun elde ettiği rakamdan az olmakla birlikte, büyük toprak sahip-lerinin Aşar Vergisi'nin kaldırılmasından sonra ilk defa kamu harcamalarının fi-nansmanına geniş ölçüde katılması ve ülke içinde adalet dengesinin sağlanmaya çalışılması bakımından önemlidir. Ayrıca kanunun oylamasına 170 dolayında mil-letvekilinin katılmamış olması hadisesi de aslında bir hoşnutsuzluğun olduğunu göstermektedir

savaş öncesinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin (3491 sayılı ile 1938 yılında) kurulması ise en önemli girişim olarak nitelendirilmektedir

savaşın etkileri-ni azaltacak bazı tedbirler üzerine odaklanılmıştır. 4 Mayıs 1940 tarihinde 3843 sa-yılı “Muamele Vergisi Kanunu” getirilmiş ve bu kanun ile ülke içindeki mallara, it-hal ürünlere ve banka/sigorta faaliyetlerine “muamele vergisi konmuştur

Kliring (Clearing): Ülkeler arası ticarete kullanılan bir ödeme şeklidir. Burada ödeme, döviz kullanılmadan mahsup veya takas yoluyla gerçekleştirilir. Antlaşmayı imzalayan ülkelerdeki ithalatçılar satın aldıkları malın bedelini kendi ülkelerindeki kliring kurumuna kendi para birimleriyle öderler. Malın bedeli ise ihracatçıya buradan aktarılır. Bu ödeme yöntemine, para biriminin alış gücü yetersizliği bulunan ve ürününü serbest dövizle satamayan ülkelere başvurulur. Yöntemin sıklıkla kullanılması ülke dış ticaretini bağımlı kılmaktadır.

Munzam (Zorunlu) Karşılık Oranı: işas riskine karşı koruma amacıyla, bankaların kabul ettikleri mevduatlara karşılık Merkez Bankası'nda bulundurmak zorunda oldukları mevduat oranıdır. Buradaki oranlar Merkez Bankası tarafından belirlenmektedir.